

مقاله پژوهشی: بررسی رابطه بین فضاهای بی‌دفاع شهری و رفتارهای خشونت‌آمیز

شهر تهران

یاسر شیخ‌ویسی، حبیب صبوری خسروشاهی، رضا علی محسنی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۶/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۸/۲۹

چکیده

با توجه به اهمیت پیشگیری از رخداد رفتارهای خشونت‌آمیز در شهر تهران به‌ویژه سرقت، نزاع و درگیری، کیف‌قایی و مزاحمت علیه شهروندان و بررسی عوامل تأثیرگذار بر افزایش رفتارهای خشونت‌آمیز، این تحقیق با هدف بررسی نقش فضاهای بی‌دفاع شهری در رفتارهای خشونت‌آمیز در شهر تهران انجام پذیرفته است. در این تحقیق از روش ترکیبی (آمیخته) استفاده شده است. به‌منظور دستیابی به رفتارهای خشونت‌آمیز و تعداد وقوع آن‌ها از روش تحلیل ثانویه استفاده گردیده است و برای بخش شناخت فضاهای بی‌دفاع و علل تفاوت در نوع رفتارهای خشونت‌آمیز از مشاهده مشارکتی و برای بررسی همبستگی بین متغیرهای تحقیق از روش همبستگی بهره‌گیری شده است. همچنین در این تحقیق ۱۲۴ نقطه جرم‌خیز در شهر تهران به‌عنوان مناطق مورد مطالعه مطرح می‌باشند و از تعداد ۳۸۴ نفر برحسب فرمول کوکران اطلاعات مورد نیاز با پرسشنامه محقق‌ساخته گردآوری گردیده است.

طبق یافته‌های به‌دست‌آمده می‌توان گفت که در بی‌دفاع شدن فضاهای شهری هر دو بُعد فیزیکی و اجتماعی فضاهای شهری مؤثرند و نظریاتی که تنها بر یک بُعد از ویژگی‌های فضاهای بی‌دفاع برای کنترل خشونت توجه کرده‌اند (چه فیزیکی، چه اجتماعی) نمی‌توانند کلیت فضاهای بی‌دفاع را به‌طور متناسب نشان داده و سبب کاهش خشونت شوند؛ بنابراین، نظریاتی که بر هر دو بُعد توجه کرده‌اند، کلیت فضاهای بی‌دفاع را بهتر نشان می‌دهند. از سوی دیگر، نظریات تک‌بعدی نیز تنها با توجه به نوع خشونت می‌توانند مورد توجه قرار گیرند. در بی‌دفاع شدن فضاها هر دو بُعد تأثیر دارند، اما در مقام مقایسه با توجه به نتایج به‌دست‌آمده برحسب نوع خشونت‌های بررسی‌شده، عوامل اجتماعی بیشتر از عوامل فیزیکی فضاها را برای وقوع مزاحمت بی‌دفاع می‌کنند. همچنین، عوامل اجتماعی نقش بیشتری در مستعد کردن فضاها برای وقوع کیف‌قایی و نزاع و درگیری دارند، اما عوامل فیزیکی نقش بیشتری در مستعد کردن فضاها برای وقوع سرقت دارند؛ بنابراین، راهکارهای معطوف به کاهش خشونت از طریق طراحی شهری باید بر هر دو بُعد فیزیکی و اجتماعی فضاها، به‌طور هم‌زمان توجه کنند تا بتوانند بیشترین تأثیر را بر کاهش خشونت و جرائم از طریق طراحی شهری و مداخله در محیط اطراف بگذارند.

کلیدواژه‌ها: فضاهای بی‌دفاع- رفتارهای خشونت‌آمیز- امنیت شهری- ویژگی‌های فیزیکی

۱. دانشجوی دکتری بررسی مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز، تهران، ایران vaisi.yaser136@gmail.com

۲. استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شرق، تهران، ایران (نویسنده مسؤل) Habibsabouri@hotmail.com

۳. دانشیار جامعه‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران Mohseni.net14@gmail.com

۱. مقدمه

با بررسی تاریخچه شکل‌گیری روند شهرنشینی در ایران و ساخت فضاهای شهری به‌ویژه در شهر تهران به‌وضوح می‌توان دریافت که رهیافت جامعی برای ساخت‌وسازهای شهری و به‌ویژه مکان‌های عمومی وجود نداشته و بسیاری از فضاها در اثر سیاست‌های موجود در زمان ساخت و در نظر گرفتن سود اشخاص و دیگر عوامل اقتصادی مانند استفاده حداکثری از فضاها برای ساخت‌های شخصی و در نظر نگرفتن کیفیت فضاهای عمومی شکل گرفته‌اند. با نگاهی به بسیاری از فضاها در سطح شهرها می‌توان به‌سادگی دریافت که برخی از این فضاها با دارا بودن ویژگی‌هایی مانند نور کم و خارج بودن از دید رهگذران و همچنین پرت بودن آن‌ها از محل‌های شلوغ عبور و مرور، به‌وضوح مستعد وقوع جرم و ناهنجاری‌های مختلف هستند و حتی کاربری مشخص و روشنی برای آن‌ها تعریف نگردیده است و شهروندان نیز تمایل چندانی برای استفاده از آن‌ها برای عبور و مرور و توقف در نزدیکی آن‌ها ندارند، ضمن اینکه در بسیاری از مواقع فضای کالبدی شهر و زیبایی مکان‌های شهری را مخدوش نموده‌اند. همچنین امروزه با توجه به گسترش بسیاری از ناهنجاری‌ها، بزهکاری‌ها، جرائم و آسیب‌های اجتماعی در کلان‌شهرهای کشور می‌توان گفت ارزیابی و بررسی عوامل تأثیرگذار بر این آسیب‌ها با عنوان مسائل اجتماعی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشند. شکل‌گیری رفتارهای خشونت‌آمیز در سطح شهرها به نظر با طی مراحل تبدیل از یک موضوع اجتماعی و حقوقی به مسئله و بعد به معضل و در نتیجه گستردگی به آسیب اجتماعی می‌تواند زنگ خطری برای نهادهای متولی برقراری امنیت شهروندان و ارگان‌های مرتبط با آن باشد. در این میان همچنین با نگاهی به گسترش شهرنشینی و روند توسعه شهری، می‌توان دریافت که برقراری امنیت در ساختار شهری و برخورداری شهروندان از امنیت اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و محیطی اهمیت فزاینده‌ای دارد. از آنجا که امنیت، مؤلفه‌ای اساسی در توسعه و محیط اجتماعی به شمار می‌رود، باید علاوه بر بررسی عوامل مؤثر بر امنیت اجتماعی، به جستجوی راه‌های مؤثر در شکل‌گیری مکان‌های امن شهری و جلوگیری از

شکل‌گیری و رشد فضاهای ناامن یا جرم‌خیز و بی‌دفاع شهری به‌عنوان مسئله اصلی نیز پرداخت.

با توجه به راهکارهای مختلف کاهش جرائم و خشونت‌ها در جامعه به نظر با تأثیر گذاردن بر محیط فیزیکی و موقعیت بزه‌کار و بزه‌دیده، با هدف دشوار یا سلب نمودن امکان وقوع جرم و کاستن جاذبه‌های محیطی بزه‌کار می‌توان از آمار جرائم و بسیاری از آسیب‌ها کاست. فضای بی‌دفاع شهری از جمله فضاهایی هستند که به دلیل ویژگی‌های کالبدی و اجتماعی، فرصت بزه‌کاری و خشونت در آن‌ها بالاست. این فضاها محصول تعامل پیچیده‌ای هستند که فقدان موانع نمادین و واقعی، عدم تعریف حوزه‌ای مشخص و امکانات نظارتی اعم از طبیعی، اجتماعی و فیزیکی موجب شده میزان جرائم و آسیب‌های اجتماعی در آن‌ها قابل توجه باشد (قلیچ و عماری، ۱۳۹۲: ۱۳).

همچنین تلاش در جستجوی راه‌های مؤثر در کاهش فضاهای ناامن یا بی‌دفاع شهری به جهت نقش مؤثری است که آن‌گونه فضاها می‌توانند در جامعه و در ایجاد امنیت ایجاد کنند (بحرینی، ۸۴: ۱۳۶۸) که وجود ناامنی حاصل از این فضاها به‌عنوان یکی از دغدغه‌های اصلی محقق به‌منظور گسترش امنیت پایدار شهری و ایجاد شهر سالم مطرح است.

مطالعه و تعمق در گزارش رفتارهای خشونت‌آمیز نشان می‌دهد که فضاهای بی‌دفاع در بروز خشونت‌های شدید، به‌خصوص خشونت‌های پیوسته، یکی از عامل‌های اساسی هستند. در تعریف رفتارهای خشونت‌آمیز می‌توان عنوان کرد رفتار خشونت‌آمیز به هرگونه تهاجم فیزیکی علیه هستی انسان که با انگیزه وارد آوردن آسیب، رنج و یا لطمه زدن همراه باشد اطلاق شده است. واینرا، زان و ساجی رفتار خشونت‌آمیز را کاربرد نیروی فیزیکی یا تهدید به کاربرد آن به نحوی که بتواند لطمات جسمی یا معنوی بر شخص یا اشخاص وارد آورد... تعریف می‌کنند (افتخاری، ۱۳۷۹: ۴۶).

نایبی و سروستانی (۱۳۹۰) و همچنین تبریزی و قهرمانی (۱۳۹۰) نیز ارتباط بین ویژگی‌های فیزیکی فضاهای بی‌دفاع شهری و ویژگی‌های اجتماعی آن‌ها را با ارتکاب جرائم بررسی و اثبات نموده‌اند. همچنین، فضاهای بی‌دفاع عامل مهمی در پایین آوردن کیفیت زندگی هستند. از سوی دیگر، باید این مسئله را مدنظر داشت که امنیت و آسودگی دو عامل اساسی حیات بشری هستند، چنان‌که لیتون در مدل خود که برای درک محیط ساخته شده نیازهای اساسی انسان را شرح می‌دهد و امنیت را به‌عنوان نیاز اساسی انسان‌ها در نظر می‌گیرد و مازلو نیز در سلسله‌مراتب نیازها که از قوی‌ترین تا ضعیف‌ترین را پیشنهاد کرده، بر نقش امنیت تأکید کرده است و آن را پس از نیازهای فیزیولوژیک در مرتبه دوم قرار داده و مهم‌ترین نقش محیط ساخته‌شده و فضاها را ایجاد سرپناه و امنیت عنوان کرده است (لنگ، ۱۳۸۳: ۹۶).

با وجود این، شهر تهران و سایر عواملی که ساخته و پرداخته آن هستند، دستخوش بی‌شکلی و نابسامانی هستند. در شهر تهران طبق آمار نیروی انتظامی، بر اساس خشونت‌های ثبت‌شده در سال ۱۳۹۶، حدود ۱۱۴ نقطه به‌عنوان فضاهای آلوده و جرم‌خیز وجود دارند که در این نقاط میزان خشونت‌ها بسیار زیاد و قابل توجه است که بر اساس اسناد موجود، نیروی انتظامی چهار نوع خشونت سرعت، مزاحمت، کیف‌قاپی و نزاع و درگیری را به‌عنوان بیشترین رفتارهای خشونت‌آمیز ثبت نموده است. فضاهای بی‌دفاع در شهر تهران به علت رشد و گسترش فیزیکی و جمعیتی از یک‌سو و فرسودگی و تخریب مناطق قدیمی بسیار افزایش یافته است و باعث ایجاد بسیاری از آسیب‌های اجتماعی و گسترش رفتارهای خشونت‌آمیز متعددی گشته است. حال با توجه به عدم وجود رهیافت‌های مناسب و برنامه‌ریزی‌های مدون برای کاهش چنین فضاهاهایی در سطح شهر تهران و همچنین توجه به مطالب ذکرشده در خصوص آمار بالای برخی از خشونت‌ها در این فضاها، وجود روابط احتمالی بین وقوع رفتارهای

۱ Leighton

۲ Maslow

۳ leng

خشونت‌آمیز و فضاهایی بی‌دفاع در سطح شهر تهران محتمل می‌باشد. بنابراین در این تحقیق پرسش اصلی این است که چه رابطه‌ای بین فضاهای بی‌دفاع و رفتارهای خشونت‌آمیز در شهر تهران وجود دارد؟

۲. اهداف تحقیق

هدف اصلی: بررسی رابطه بین فضاهای بی‌دفاع و رفتارهای خشونت‌آمیز در شهر تهران

اهداف فرعی

۱. بررسی ویژگی‌های فضاهای بی‌دفاع شهری و علل شکل‌گیری آنها
 ۲. بررسی بیشترین نوع رفتارهای خشونت‌آمیز در سطح شهر تهران
 ۳. دسته‌بندی ویژگی‌های فضاهای بی‌دفاع یا جرم‌خیز برحسب نوع رفتارهای خشونت‌آمیز
- سؤال اصلی: چه رابطه بین فضاهای بی‌دفاع و رفتارهای خشونت‌آمیز در شهر تهران وجود دارد؟

۳. فرضیه‌های تحقیق

۱. بین ویژگی‌های فیزیکی فضاهای بی‌دفاع و رفتارهای خشونت‌آمیز رابطه معنی‌داری وجود دارد.
۲. بین ویژگی‌های اجتماعی فضاهای بی‌دفاع و رفتارهای خشونت‌آمیز رابطه معنی‌داری وجود دارد.

۴. ادبیات نظری تحقیق

در این تحقیق از نظریه‌های متعددی در حوزه فضاهای شهری و امنیت و همچنین رفتارهای خشونت‌آمیز به‌منظور تدوین چهارچوب نظری استفاده گردیده که در ادامه به

خلاصه‌ای از آن‌ها اشاره می‌گردد.

نظریه‌های مبتنی بر تأثیر محیط فیزیکی و فضا بر امنیت

بر اساس این رویکردها، فضاها بر رفتار افراد تأثیر می‌گذارند و می‌توانند برای تنظیم رفتار او به کار گرفته شوند. این نظریه‌ها به شرایط کالبدی و فیزیکی و به‌طور کلی ویژگی‌های فضا، محیط و مکان توجه دارند و مفاهیمی مانند فضای عمومی و خصوصی یا طراحی محیطی را مدنظر قرار می‌دهند. در این نظریات، اعتقاد بر این است که بین ساختار محیط و احساس ناامنی رابطه وجود دارد و نشانه‌هایی حاکی از انحطاط کالبدی محل سکونت و ضعف نظارت‌های اجتماعی، احساس ناامنی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (میرحسینی، ۱۳۸۷: ۲۴).

رابرت ازرا پارک^۱ بنیان‌گذار مکتب شیکاگو در جامعه‌شناسی شهری معتقد بود که سازمان و بستری که شهر نام گرفته است و در پی پاسخ به نیازهای ساکنین، پا به عرصه وجود نهاده، خود پس از شکل‌گیری به‌مثابه عنصری خارجی بر ساکنین تحمیل می‌شود و بر اساس طرح و علایق نهفته در خود به ساکنین شکل می‌بخشد (پیران، ۱۳۶۹: ۲۹). ارتباط بین شهر و جرم از آن روست که ویژگی‌های فضایی، محیطی شهر می‌تواند پرورش‌دهنده جرائم خاصی باشد. برای مثال برخی خیابان‌ها می‌توانند شاهد بروز خشونت‌های خیابانی^۲ باشند. محلات خاصی از شهر با توجه به تراکم جمعیتی و وضعیت اقتصادی-اجتماعی ساکنین آن می‌توانند باعث شکل‌گیری گروه‌های سازمان‌یافته‌ای از مجرمین شوند و یا محل تمرکز و سکونت مهاجرین شهری، ترافیک سنگین شهر، ایستگاه‌های خلوت و بی‌کنترل شهری، کلپ‌های شبانه در شهرهای بزرگ و ... می‌توانند زمینه‌های مستعدی برای رشد جرائم به حساب آیند (نجیبی ربیعی، ۱۳۸۵: ۴۳).

ازجمله دیگر نظریه‌پردازانی که در اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی در خصوص ارتباط بین

^۱ Robert Ezra Park

^۲ Street violence

فضا و ناامنی اهتماماتی را به خرج داده، اسکار نیومن است. او نظریه فضای قابل دفاع را به عنوان ابزاری جهت کاهش جرم در نواحی شهری ارائه داد. او معتقد بود فضاهایی که امکان دیدن و دیده شدن در آن‌ها بیشتر باشد و در ضمن امکان کمی را برای فرار فراهم آورند، پتانسیل کمتری برای فعالیت مجرمان فراهم می‌آورند.

نیومن نظریه خود را در سال ۱۹۷۳ میلادی در قالب کتاب «فضای قابل دفاع: مردم و طراحی در شهر پرخشونت» بسط داده و می‌پرورانند. از نظر نیومن فضای قابل دفاع «اصطلاح جایگزینی است برای دامنه‌ای از مکانیسم‌ها (موانع واقعی و نمادین که تحت عنوان حوزه‌های نفوذ تعریف می‌شوند و فرصت‌هایی را برای نظارت خلق می‌کنند) که با هم ترکیب می‌شوند تا محیط را تحت کنترل ساکنینش درآورند».

نیومن در توضیح مقدمات نظریه «فضای قابل دفاع» از طراحی محیطی ساختمان‌ها به عنوان عامل مسبب برای تبیین تفاوت‌های موجود در نرخ‌های جرم در دو پروژه عظیم مسکن مشابه در آمریکا نام می‌برد. او اظهار می‌دارد که «شکل فیزیکی محیط شهری احتمالاً پشتیبان سرسختی برای جرم‌خیزی است که در قربانی شدن جامعه نقش دارد» (نیومن، ۱۹۹۳: ۲) و عناصر مختلفی در این پشتیبانی مؤثر هستند. مهم‌ترین این عناصر عبارت‌اند از:

۱. قابلیت محیط فیزیکی برای ایجاد قلمروهای ادراک‌شده تأثیر محلی
۲. قابلیت طراحی فیزیکی در ایجاد فرصت‌های نظارت برای ساکنین و کارگزارانشان
۳. قابلیت طراحی برای تأثیرگذاری بر برداشت از منحصربه‌فرد بودن، ایزوله بودن و بدنام بودن پروژه
۴. تأثیر مجاورت جغرافیایی نواحی امن بر روی امنیت نواحی مجاور. عناصر چهارگانه فضای قابل دفاع می‌توانند عرق نهفته به محله و احساس ساکنین به اجتماع را به مسئولیتی الزام‌آور در قبال تأمین امنیت و ارتقاء محله امن، مولد و خوب نگهداری

شده تبدیل کنند (کوزنس و همکاران، ۲۰۰۲: ۸).

بدین سان کوزنس در مقام تحلیل‌گر امنیت در فضاهای عمومی شهر از ترکیبی از متغیرهای محیطی (کالبدی) و اجتماعی برای توضیح آن بهره می‌گیرد.

جین جیکوبز نظریه پرداز بزرگ شهری (۱۹۶۱ م)، در تبیین امنیت شهری به تعامل فضای فیزیکی و فرآیندهای اجتماعی که محیط را می‌سازند توجه نموده و بر فعال بودن فضا به عنوان عاملی در ایجاد یک محیط امن و موفق تأکید می‌کند. وی ایجاد حرکت، استفاده‌های فعال از سطح خیابان و فعالیت‌های خیابانی و مراقبت‌های طبیعی از این فعالیت‌ها را به عنوان مؤلفه‌هایی در جهت ساختن یک محیط خوب شهری قلمداد می‌کند. این عامل که در قالب تئوری چشم‌های خیابان مطرح شده است به معنای نظارت به وسیله خود مردم بر فضای شهری به صورت غیر رسمی می‌باشد.

مردم وقتی در معرض دید هستند و یا صدایشان شنیده می‌شود، احساس امنیت بیشتری دارند. این یک اصل کلی است که همه توسعه‌های جدید باید طوری طراحی شوند که فرصت‌هایی را برای مراقبت طبیعی افزایش بدهند.

در قلمروسازی صحبت از انواع فضا (خصوصی، نیمه‌خصوصی و عمومی) به میان می‌آید و در این فضاها باید مسئولیت هر نفر مشخص گردد تا بتواند به نقش خود مبنی بر دفاع از آن اقدام نماید. قلمروگرایی به دنبال ارتقاء حس تعلق ساکنان تا حد علاقه‌مندی به دفاع از محیط در برابر متجاوزان است. قلمروگرایی می‌تواند به دو صورت واقعی (مانند حصار کشیدن) و نمادین (مانند نصب تابلو) باشد. ایده اصلی تأثیر فضاها در خشونت و پیشگیری از خشونت از طریق تغییر فضا برای نخستین بار از سوی نیومن و جیکوبز شکل گرفت. از نظر آن‌ها پیشگیری از خشونت توسط ایجاد تغییرات در فضاهای شهری را می‌توان: طراحی مناسب و کاربری مؤثر از فضا و محیط ساخته شده که به کاهش فرصت‌های مجرمانه، ترس از جرم و بهبود کیفیت زندگی منجر می‌شود، تعریف کرد. این تئوری مبتنی

۱ Cozens et al

۲ Jane Jacobs

بر این اندیشه است که رفتار انسانی دارای بُعد فضایی است و در یک محیط فیزیکی و اجتماعی رخ می‌دهد. این تئوری تأکید می‌کند که با طراحی مناسب، بهینه‌سازی فرصت‌های نظارت، تعریفی مشخص و واضح از محیط و ایجاد تصویری مثبت از محیط می‌توان از وقوع خشونت جلوگیری کرد (تبریزی و قهرمانی، ۱۳۹۰: ۵۳).

به عقیده جان لنگ قرارگاه‌های رفتاری دارای دو عنصر اساسی‌اند:

۱. محیط فیزیکی: محیط فیزیکی ساختاری کالبدی است، مرکب از سطوح مرتبط به هم و متشکل در الگوهای خاص که فضاهای باز و سبز، ساختمان‌ها، اتاق و چیدمان فضا را تشکیل می‌دهند؛ ۲- الگوی شاخص رفتار که در آن رفتار فضایی مردم تا حدودی تحت تأثیر تصاویر ذهنی از ساختار محیط است. ساختار محیط به میزان زیادی بر جهت‌یابی مردم در میان ساختمان‌ها، محله‌ها و شهرها اثر می‌گذارد. مسیریابی در بعضی از محیط‌ها آسان‌تر از محیط‌های دیگر است و جنبه‌های اجتماعی و روانی جهت‌یابی، عوامل مهمی در احساس امنیت فردی هستند (لنگ، ۱۳۸۳: ۱۵۳).

به نظر دیوید چپمن فضاها معمولاً زمانی تأثیرگذارترند که به روشنی تعریف شده باشند، چراکه فضاهای تعریف‌شده در ایجاد احساسات اثر دارند. وی فضاهای شهری تعریف‌شده را دارای ویژگی‌های توالی، تنوع، شگفتی و مجرد بودن و احساس محصوریت می‌داند تا بتوانند امنیت و احساس امنیت را ایجاد کنند. یکی از نظریه‌پردازانی که بر ابعاد اجتماعی فضاهای بی‌دفاع تأکید دارد، پیتز دیکنز است.

به نظر وی محل، محیط فیزیکی است که در آن تعامل رخ می‌دهد و فضایی است که برای کاربرد خاصی تعبیه شده است. به عقیده وی، فضای فیزیکی در تأثیر بر زندگی مردم و مواجهه آن‌ها با روابط و فرایندهای اجتماعی بسیار مهم است. محیط اطراف مردم به وسیله نظام‌های اجتماعی ساخته و پرداخته می‌شود. در اندیشه دیکنز فاصله‌های فیزیکی بین مردم و تخصیص فضاهای فیزیکی به انواع خاص فعالیت‌های اجتماعی، تأثیراتی بر فرایندها و روابط اجتماعی دارد. فضاهای مختلف برای فعالیت‌های خاص به لحاظ اجتماعی تخصیص می‌یابند. محله‌ها حامل نمادها و معانی

اجتماعی مقبول‌اند که به‌طور قابل ملاحظه‌ای روابط اجتماعی را متأثر می‌سازند (ترانسیک، ۱۱۸: ۱۹۸۶-۲۰۰).

آرکلارک^۱ خیابان‌های مناطق فقیرنشین، مکان‌های فاقد گشت پلیس، مکان‌های مخروبه و متروکه، کوچه‌ها و خیابان‌های تاریک و خلوت، خانه‌های خالی، مکان‌هایی که سابقه خشونت و وندالیسم در آن‌ها بوده و بالاخره اشیاء و موضوع‌هایی که قبلاً در معرض تخریب قرار گرفته‌اند را فضاهایی می‌داند که احتمال بیشتری دارد خشونت و جرائم در آن‌ها رخ دهد (مرتضوی، ۶۹: ۱۳۸۰).

در حوزه رفتارهای خشونت‌آمیز نیز نظریه نظارت اجتماعی بر وجود جرم و رفتار خشونت‌آمیز در انسان، چه دارای انگیزه‌های درونی باشد و چه از طریق عوامل محیطی به وجود آید، تأکید می‌ورزد. آنچه در این نظریه مد نظر است، اصولی است که افراد برای رسیدن به هدفی یا دستیابی به اقتدار، در برابر دیگران به استفاده از زور و قدرت تمایل دارند. بر اساس این اصول، نظارت اجتماعی، به‌مثابه مانعی در سر راه اقتدار و خشونت قرار می‌گیرد؛ زیرا از آنجا که انسان، بدون وجود محدودیت‌های اجتماعی، به جرم و جنایت و رفتار نابه‌هنجار تمایل دارد، جامعه باید سازوکار (مکانیسم) نظارت بر آن‌ها را به وجود آورد. گلنزر و اشتراوس^۲ این موضوع را چنین بیان کرده‌اند: «هم‌زمان با بالا رفتن دیوارهای یک خانه و جدا شدن آن از سایر خانه‌ها، کتک شروع می‌شود. اروینسون نیز معتقد است که مشاهده رفتار پرخاشگرانه در محیط نه تنها موجب تقلید آن می‌شود، بلکه انواع پرخاشگری جدید و بدیع خلق می‌کند (از ۱۸ مطالعه انجام‌شده در این زمینه مطالعات نشان‌دهنده این است که مشاهده خشونت موجب افزایش پرخاشگری است). البته در پژوهش‌های اخیر که نسبت به شناخت هرچه بیشتر خشونت و تهاجم صورت گرفته، نظریه فراگیری اجتماعی تا حدی متحول شده است. مثلاً در نظریه باندورا

^۱ Teransek

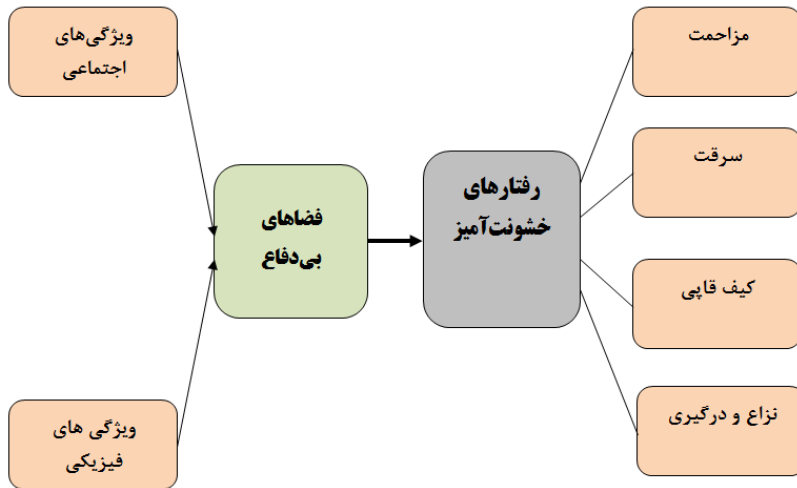
^۲ rKlark

^۳ Glazer and Strauss

یک ارتباط سه‌گانه برای شناخت خشونت طراحی و پیشنهاد شده، این مدل مشتمل بر رفتارها، محیط، باورها و تمام چیزهای مورد علاقه شخص است و هر دو فرایند زیست‌شناختی و محیطی برای تحلیل خشونت و تهاجم مورد توجه قرار می‌گیرد، به عبارت دیگر نظریه فراگیری اجتماعی با استفاده از عوامل دیگر تقویت شده است» (تبریزی و قهرمانی، ۱۳۹۰: ۵۴).

۵. مدل نظری

مدل نظری یک الگوی مفهومی است که مبتنی است بر روابط تئوریک میان شماری از عواملی که در مورد مسائل مورد پژوهش با اهمیت تشخیص داده شده‌اند. این چهارچوب نظری با بررسی سوابق پژوهشی در قلمرو مسئله به گونه‌ای منطقی جریان پیدا می‌کند. در این تحقیق با توجه به تعاریف ارائه‌شده و ذکر تحقیقات گذشته، محقق مدل اولیه زیر را ارائه می‌نماید:

نمودار (۱): مدل نظری تحقیق

۵. تعریف نظری و عملیاتی متغیرهای تحقیق

– متغیر مستقل: فضاهای بی‌دفاع شهری

تعریف نظری (مفهومی): فضای قابل دفاع یک نظریه طراحی است که متأثر از سکونت انسان و تجربه کاربری است که از قسمت اعظم شیوه معماری روز عدول

می‌کند (بیات و همکاران، ۱۳۸۷: ۶۰) و فضاهای بی‌دفاع اماکنی هستند که در بسیاری از موارد به کسی تعلق ندارند و در صورت داشتن مالک از آن‌ها نگهداری نمی‌شود و در مواردی از دیدها پنهان و در مواردی در معرض دید می‌باشند (تبریزی و قهرمانی، ۱۳۹۰: ۵۸).

تعریف عملیاتی: فضاهای بی‌دفاع شهری در این تحقیق متغیری است مستقل و چند ارزشی که بر اساس شاخص زیر اندازه‌گیری می‌گردد:

۱. ویژگی‌های فیزیکی

۲. ویژگی‌های اجتماعی

– متغیر وابسته: رفتارهای خشونت‌آمیز

تعریف نظری (مفهومی): رفتار خشونت‌آمیز به هرگونه تهاجم فیزیکی علیه هستی انسان که با انگیزه وارد آوردن آسیب، رنج و یا لطمه زدن همراه باشد اطلاق شده است. واینر، زان و ساجی رفتار خشونت‌آمیز را کاربرد نیروی فیزیکی یا تهدید به کاربرد آن به نحوی که بتواند لطمات جسمی یا معنوی بر شخص یا اشخاص وارد آورد... تعریف می‌کنند (افتخاری، ۱۳۷۹: ۴۶).

تعریف عملیاتی: رفتارهای خشونت‌آمیز در این تحقیق متغیری است وابسته و چند ارزشی که بر اساس شاخص زیر اندازه‌گیری می‌گردد:

۱. مزاحمت

۲. سرقت

۳. کیف‌قاپی

۴. نزاع و درگیری

۷. روش تحقیق

- روش تحقیق

در این تحقیق با توجه به موضوع مورد مطالعه و میان‌رشته‌ای بودن پژوهش و به‌روز بودن اطلاعات در خصوص جرائم به تفکیک مناطق و مکان‌های رخداد در شهر تهران در ستاد مرکزی نیروی انتظامی ضمن استفاده از روش تحلیل ثانویه و مشاهده مشارکتی از روش تحقیق همبستگی برای بخش رابطه بین فضاهای بی‌دفاع و رفتارهای خشونت‌آمیز استفاده گردید؛ بنابراین با توجه به موضوع تحقیق و اهداف مورد نظر، در مراحل مختلف از روش‌های مورد نیاز استفاده شده و در مجموع از روش ترکیبی استفاده گردیده است.

- جامعه آماری، حجم نمونه و روش نمونه‌گیری

در این تحقیق ۱۲۴ نقطه جرم‌خیز در شهر تهران بر اساس گزارش نیروی انتظامی در مهرماه سال ۱۳۹۷ به‌عنوان مناطق مورد مطالعه مطرح می‌باشند. حجم نمونه در روش‌های کیفی بر اساس اشباع نظری می‌باشد اما در این تحقیق با توجه به نوع روش‌های تحقیق به کار گرفته شده نسبت به بررسی اسناد موجود در خصوص تعداد ۱۶ نقطه جرم‌خیز (به لحاظ دسترسی محقق) اقدام گردید. این نقاط عبارت‌اند از:

سرقه: خیابان وحیدیه (تیرگان)، خیابان ۲۰ متری افسریه، چهارراه ولیعصر، خیابان سبلان جنوبی

مزاحمت: خیابان مولوی، فلکه اول تهرانپارس، خیابان جشنواره، بلوار اندرزگو

نزاع و درگیری: میدان امام حسین، میدان ابوذر، میدان تسلیحات، میدان آزادی

کیف‌قاپی: چهارراه نظام‌آباد، زیر پل سیدخندان، خیابان شریعتی (محدوده پارک

شریعتی)، میدان شوش

در بخش کمی نیز اطلاعات مورد نیاز از افراد مطلع و ساکن در این مناطق جرم‌خیز (۱۶ نقطه) گردآوری گردید. بر اساس اطلاعات به‌دست‌آمده از مرکز آمار ایران و

شهرداری مناطق یادشده تعداد مردان و زنان بالای ۱۸ سال در این مناطق حدود ۲۵۰ هزار نفر است که با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۸۴ نفر انتخاب و از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده متناسب با حجم به شرح زیر افراد نمونه انتخاب شده‌اند. نمونه‌های نهایی نیز با استفاده از روش غیر تصادفی در دسترس (با رویکرد به موافقت برای همکاری با محقق) انتخاب گردیدند. در این تحقیق روش گردآوری داده‌ها و اطلاعات اسنادی و مشاهده مشارکتی و پرسشنامه محقق ساخته بوده است.

۸. یافته‌های تحقیق

بر اساس آمار به‌دست‌آمده برای متغیرهای زمینه‌ای (سیمای پاسخگویان) در پرسشنامه‌ها می‌توان عنوان نمود که:

- بیشترین فراوانی سطح تحصیلات مربوط به پاسخگویان با مدرک لیسانس با ۵۵ درصد فراوانی‌ها می‌باشد.
 - بیشترین فراوانی سن مربوط به پاسخگویان دارای سن بین ۲۸ تا ۳۷ سال با ۴۵٪ فراوانی‌ها می‌باشد که نشان‌دهنده توزیع سنی جوان پاسخگویان در محلات است.
 - بیشترین فراوانی وضعیت تأهل مربوط به پاسخگویان متأهل با ۶۴٪ فراوانی‌ها می‌باشد.
 - بیشترین فراوانی وضعیت اشتغال مربوط به پاسخگویان دارای شغل آزاد با ۲۴ درصد فراوانی‌ها می‌باشد.
 - بیشترین فراوانی جنسیت مربوط به پاسخگویان مرد با ۵۳٪ فراوانی‌ها می‌باشد.
- در نتیجه جمع‌بندی آمار توصیفی در پاسخ به سؤالات پرسشنامه نیز می‌توان گفت:
- با توجه به درصد به‌دست‌آمده از امتیازات به رابطه بین ویژگی‌های فیزیکی و رفتارهای خشونت‌آمیز می‌توان گفت که افراد رابطه بین ویژگی‌های فیزیکی و رفتارهای خشونت‌آمیز را در حد زیادی (۵۰ درصد فراوانی) قلمداد می‌کنند.

- با توجه به درصد به‌دست‌آمده از امتیازات به رابطه بین ویژگی‌های اجتماعی و رفتارهای خشونت‌آمیز می‌توان گفت که افراد رابطه بین ویژگی‌های اجتماعی و رفتارهای خشونت‌آمیز را در حد زیادی (۴۷ درصد فراوانی) قلمداد می‌کنند.

یافته‌های بخش کمی

آزمون فرضیه اول: بین ویژگی‌های فیزیکی فضاهای بی‌دفاع و رفتارهای خشونت‌آمیز رابطه معنی‌داری وجود دارد.

با توجه به نتایج آزمون رابطه معنی‌داری بین ویژگی‌های فیزیکی فضاهای بی‌دفاع و رفتارهای خشونت‌آمیز وجود دارد. مقدار این رابطه $0/493$ است که دلالت بر همبستگی متوسط بین دو متغیر دارد.

این نتیجه هم‌سو با نظریه جان لنگ، رابرت پارک، نیومن، کوزسن و جاکویز ارائه‌شده در چهارچوب نظری می‌باشد و با بررسی به‌عمل‌آمده نتیجه به‌دست‌آمده در پژوهش‌های نایینی و سروستانی (۱۳۹۰)، محسنی تبریزی و قهرمانی (۱۳۸۸) و سالی مری (۲۰۱۲) نیز به دست آمده است.

آزمون فرضیه دوم: بین ویژگی‌های اجتماعی فضاهای بی‌دفاع و رفتارهای خشونت‌آمیز رابطه معنی‌داری وجود دارد.

با توجه به نتایج آزمون رابطه معنی‌داری بین ویژگی‌های اجتماعی فضاهای بی‌دفاع و رفتارهای خشونت‌آمیز وجود دارد. همچنین مقدار این رابطه $0/412$ است و دلالت بر همبستگی متوسط بین متغیرها دارد.

این نتیجه هم‌سو با نظریه جان لنگ، رابرت پارک، نیومن، کوزسن و جاکویز و اروینسون ارائه‌شده در چهارچوب نظری می‌باشد و با بررسی به‌عمل‌آمده نتیجه به‌دست‌آمده در پژوهش‌های نایینی و سروستانی (۱۳۹۰)، محسنی تبریزی و قهرمانی (۱۳۸۸) و سالی مری (۲۰۱۲) نیز به دست آمده است.

همچنین به‌منظور بررسی میزان تأثیرگذاری کل متغیر فضاهای بی‌دفاع با ویژگی‌های

فیزیکی و اجتماعی بر رفتارهای خشونت‌آمیز و همبستگی بین مجموعه متغیرهای مستقل و وابسته از رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است. بر اساس نتایج آن مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها ۰/۵۱۳ می‌باشد که نشان می‌دهد بین مجموعه متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق (رفتارهای خشونت‌آمیز) همبستگی متوسطی وجود دارد؛ اما مقدار ضریب تعدیل شده (R^2) برابر با ۰/۲۶۳ می‌باشد که نشان می‌دهد ۲۶/۳ درصد از کل تغییرات رفتارهای خشونت‌آمیز وابسته به متغیرهای مستقل تحقیق می‌باشد. بنابراین در مجموع می‌توان گفت ۲۶ درصد از واریانس متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل (ویژگی‌های فیزیکی، ویژگی‌های اجتماعی) پیش‌بینی (برآورد) می‌گردد.

- یافته‌های بخش کیفی

با توجه به تحلیل ثانویه انجام شده از اسناد و مدارک موجود در خصوص رفتارهای خشونت‌آمیز در شهر تهران و در ۱۶ نقطه مورد بررسی و پرونده‌های قضایی تشکیل شده در این زمینه در نیمه دوم سال ۱۳۹۷ و اوایل سال ۱۳۹۸ همچنین با توجه به مشاهدات مشارکتی محقق و گردآوری اطلاعات میدانی از این ۱۶ نقطه جرم‌خیز و بررسی ویژگی‌های فیزیکی و اجتماعی آن‌ها یافته‌های زیر به دست آمده است:

یافته‌های بخش ویژگی‌های فیزیکی

حسب تعریف انجام شده از فضاها بی‌دفاع ۲۰ ویژگی به‌عنوان ویژگی‌های فیزیکی فضاها بی‌دفاع بر اساس مشاهدات انجام شده مد نظر قرار گرفته است. همچنین تعداد رفتارهای خشونت‌آمیز در قالب چهار رفتار (نزاع و درگیری، کیف‌قاپی، سرقت و مزاحمت) در بازه زمانی شش ماهه دوم سال ۹۷ در مناطق مورد نظر (خیابان وحیدیه (تیرگان)، خیابان ۲۰ متری افسریه، چهارراه ولیعصر، خیابان سبلان جنوبی، خیابان مولوی، فلکه اول تهرانپارس، خیابان جشنواره، بلوار اندرزگو،

میدان امام حسین، میدان ابوذر، میدان تسلیحات، میدان آزادی، چهارراه نظام‌آباد، زیر پل سیدخندان، خیابان شریعی (محدوده پارک شریعی)، میدان شوش) مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

نتایج نشان می‌دهد که:

- فقط در برخی از ویژگی‌های فیزیکی فضاهای بی‌دفاع شهری هر چهار نوع رفتار خشونت‌آمیز به وقوع پیوسته است و در بیشتر موارد ویژگی‌های فیزیکی متفاوت هستند.
 - بیشترین نوع رفتارهای خشونت‌آمیز بر اساس پرونده‌های تشکیل شده مربوط به سرقت با ثبت و تشکیل ۲۵۴۵ پرونده می‌باشد.
 - کیف‌قاپی با ۱۸۷۵ مورد تشکیل پرونده در رتبه دوم قرار دارد. نزاع و درگیری در رتبه سوم با ۷۸۲ مورد و مزاحمت در رتبه چهارم و آخر با تعداد ۵۶۰ مورد تشکیل پرونده قرار دارند.
 - همچنین اکثر فضاها به تفکیک نوع خشونت غالب، اغلب دارای ویژگی‌های مشترک هستند، اما در چندین مورد نیز دارای تفاوت هستند. در این رابطه می‌توان گفت:
 - بی‌نظمی فیزیکی از ویژگی‌هایی می‌باشد که فضاهای دارای سرقت را از دیگر فضاها تفکیک می‌کند.
 - تراکم ساختمانی از ویژگی‌هایی می‌باشد که فضاهای دارای مزاحمت را از دیگر فضاها تفکیک می‌کنند.
 - نداشتن مرز و محدوده مشخص از ویژگی‌هایی می‌باشد که فضاهای دارای کیف‌قاپی را از دیگر فضاها تفکیک می‌کند.
 - محاط‌بودگی و محصوریت و مجاورت با فضاهای نمایان از ویژگی‌هایی می‌باشند که فضاهای دارای نزاع و درگیری را از دیگر فضاها تفکیک می‌کنند.
- بر اساس اطلاعات گردآوری شده و تحلیل انجام گرفته نیز می‌توان گفت:

- هر چهار نوع رفتار خشونت‌آمیز در پنج نوع از ویژگی‌های فیزیکی فضاهای بی‌دفاع در شهر تهران (ساختمان‌های مخروطی- رؤیت بصری محدود شده- ضعیف بودن ارتباط با فضاهای مجاور- وجود گنج و گوشه- کمبود و فقدان نور و روشنایی) مشترک هستند و این ویژگی‌های فیزیکی را می‌توان ویژگی‌های عمومی فضاهای بی‌دفاع شهری برای وقوع رفتارهای خشونت‌آمیز نام برد که مستعد وقوع انواع رفتارهای خشونت‌آمیز در سطح شهر تهران می‌باشند.
- برخی از ویژگی‌های فیزیکی فضاهای بی‌دفاع شهری در تهران فقط رفتار خشونت‌آمیز خاصی در آن‌ها رخ داده است و به آن‌ها می‌توان فضاهای اختصاصی گفت و فضاهای دارای ویژگی فیزیکی محاط‌بودگی و محصوریت و دارای مجاورت با فضاهای نمایان در آن‌ها نزاع و درگیری رخ می‌دهد و فضاهای دارای ویژگی تراکم ساختمانی در آن‌ها مزاحمت رخ می‌دهد. همچنین فضاهای با ویژگی بی‌نظمی فیزیکی فقط سرقت و فضاهای با ویژگی نداشتن مرز و محدوده مشخص فقط کیف‌قاپی در آن‌ها رخ می‌دهد.

یافته‌های بخش ویژگی‌های اجتماعی

- نتایج بررسی ویژگی‌های اجتماعی فضاهای بی‌دفاع نشان می‌دهد:
- فقط در برخی از ویژگی‌های اجتماعی فضاهای بی‌دفاع شهری هر چهار نوع رفتار خشونت‌آمیز به وقوع پیوسته است و در بیشتر موارد ویژگی‌های اجتماعی متفاوت هستند.
 - بیشترین نوع رفتارهای خشونت‌آمیز با توجه به ویژگی‌های اجتماعی بر اساس پرونده‌های تشکیل شده مربوط به سرقت با ثبت و تشکیل ۲۵۴۵ پرونده می‌باشد. کیف‌قاپی با ۱۸۷۵ مورد تشکیل پرونده در رتبه دوم قرار دارد. نزاع و درگیری در رتبه سوم با ۷۸۲ مورد و مزاحمت در رتبه چهارم و آخر با تعداد

۵۶۰ مورد تشکیل پرونده قرار دارند.

بر اساس مشاهدات انجام‌شده از ویژگی‌های اجتماعی فضاهای بی‌دفاع شهری اکثر فضاها به تفکیک نوع خشونت غالب، اغلب دارای ویژگی‌های مشترک هستند، اما در چندین مورد نیز دارای تفاوت هستند. در این رابطه می‌توان گفت:

- وجود سازمان‌های دولتی (مرکزی) و بانک‌ها از ویژگی‌هایی می‌باشد که فضاهای دارای سرقت را از دیگر فضاها تفکیک می‌کند.
- وجود مدارس از ویژگی‌هایی می‌باشد که فضاهای دارای مزاحمت را از دیگر فضاها تفکیک می‌کند.
- وجود مراکز درمانی از ویژگی‌هایی می‌باشد که فضاهای دارای نزاع و درگیری را از دیگر فضاها تفکیک می‌کند.
- کمی ارتباط مردم با فضا از ویژگی‌هایی می‌باشد که فضاهای دارای کیف‌قاپی را از دیگر فضاها تفکیک می‌کند.

در بررسی‌های انجام‌شده به تفکیک رفتارهای خشونت‌آمیز نیز می‌توان عنوان نمود

که:

- هر چهار نوع رفتار خشونت‌آمیز در پنج نوع از ویژگی‌های اجتماعی فضاهای بی‌دفاع در شهر تهران مشترک هستند و این ویژگی‌های اجتماعی (کم بودن قابلیت‌های نظارت و کنترل از سوی مردم - بی‌نظمی فعالیتی - نبود مأمور انتظامی - وجود پارک و شهربازی - وجود ایستگاه‌های تاکسی) را می‌توان ویژگی‌های عمومی فضاهای بی‌دفاع شهری برای وقوع رفتارهای خشونت‌آمیز نام برد که مستعد وقوع انواع رفتارهای خشونت‌آمیز در سطح شهر تهران می‌باشند.

۹. نتیجه‌گیری

پاسخ به سؤالات تحقیق

سؤال اصلی در این تحقیق این چنین مطرح شده است: چه رابطه‌ای بین فضاهای

بی‌دفاع و رفتارهای خشونت‌آمیز در شهر تهران وجود دارد؟

به منظور پاسخگویی به این سؤال، پرسشنامه ۴۷ سؤالی بین افراد نمونه به تعداد ۳۸۴ نفر از ۱۶ منطقه جرم‌خیز مد نظر در این پژوهش در قالب پرسشنامه محقق‌ساخته توزیع گردید و دو فرضیه به‌عنوان پاسخ موقتی محقق مطرح شد. در نتیجه آزمون فرضیه‌های انجام‌شده می‌توان گفت بین ویژگی‌های فیزیکی فضاهای بی‌دفاع و رفتارهای خشونت‌آمیز رابطه معنی‌داری ($R = ۰/۴۹۳$ و $sig = ۰/۰۰۹$) وجود دارد و بین ویژگی‌های اجتماعی فضاهای بی‌دفاع و رفتارهای خشونت‌آمیز نیز رابطه معنی‌داری ($R = ۰/۴۱۲$ و $sig = ۰/۰۱۳$) وجود دارد. بر اساس نتایج، آن مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها $۰/۵۱۳$ می‌باشد که نشان می‌دهد بین فضاهای بی‌دفاع و رفتارهای خشونت‌آمیز همبستگی متوسطی وجود دارد. ضریب تعیین (R^2) نیز برابر با $۰/۲۶۳$ می‌باشد که نشان می‌دهد $۲۶/۳$ درصد از کل تغییرات رفتارهای خشونت‌آمیز، وابسته به وجود فضاهای بی‌دفاع با ویژگی‌های فیزیکی و اجتماعی عنوان‌شده می‌باشد؛ بنابراین می‌توان عنوان نمود که رابطه معنی‌دار، مستقیم و مثبتی با همبستگی متوسط بین فضاهای بی‌دفاع و رفتارهای خشونت‌آمیز در شهر تهران وجود دارد.

در بررسی هدف فرعی اول تحقیق که با عنوان بررسی ویژگی‌های فضاهای بی‌دفاع شهری مطرح شده بود می‌توان در نتیجه بررسی‌های به‌عمل‌آمده در بخش کیفی عنوان نمود که فضاهای بی‌دفاع شهر در تهران دارای دو دسته ویژگی‌های فیزیکی و اجتماعی اصلی به شرح جدول زیر می‌باشند:

ویژگی فیزیکی فضای بی‌دفاع	ویژگی اجتماعی فضای بی‌دفاع
---------------------------	----------------------------

ویژگی اجتماعی فضای بی‌دفاع	ویژگی فیزیکی فضای بی‌دفاع
۴- کم بودن قابلیت‌های نظارت و کنترل از سوی مردم	۴- ساختمان‌های مخروطی
۴- وجود ایستگاه‌های تاکسی	۴- رؤیت بصری محدود شده
۴- نبود مأمور انتظامی	۴- ضعیف بودن ارتباط با فضاهای مجاور
۴- وجود پارک و شهربازی	۴- وجود کُنج و گوشه
۴- بی‌نظمی فعالیتی	۴- کمبود و فقدان نور و روشنایی
۳- خلوت بودن	۳- متروکه بودن
۳- وجود مراکز خرید (بازارچه) شهرداری	۳- کم بودن ساختمان
۳- وجود مترو	۳- توالی و امتداد
۳- وجود ایستگاه‌های اتوبوس	۳- نداشتن علائم و تابلوهای شناسایی
۲- وجود ازدحام جمعیت	۲- ساختمان‌های نیمه‌کاره
۲- شلوغ بودن	۲- فرصت‌های نظارت و کنترل محدود
۲- وجود دانشگاه‌ها	۲- پیچ‌وخم
۲- نبود مستمر افراد	۲- نقاط فرورفته و برآمده
۲- تراکم فعالیت‌ها	۲- تناسب ضعیف فیزیکی
۱- وجود سازمان‌های دولتی	۲- عدم تفکیک فضای عمومی و خصوصی
۱- وجود مدارس	۱- محاط‌بودگی و محصوریت
۱- وجود مراکز درمانی	۱- مجاورت با فضاهای نمایان
۱- کمی ارتباط مردم با فضا	۱- تراکم ساختمانی
	۱- نداشتن مرز و محدوده مشخص
	۱- بی‌نظمی فیزیکی

در بررسی هدف فرعی دوم تحقیق که با عنوان بررسی بیشترین نوع رفتارهای خشونت‌آمیز در سطح شهر تهران مطرح شده بود می‌توان گفت بیشترین نوع رفتارهای خشونت‌آمیز بر اساس پرونده‌های تشکیل شده مربوط به سرقت با ثبت و تشکیل ۲۵۴۵ پرونده می‌باشد. کیف‌قاپی با ۱۸۷۵ مورد تشکیل پرونده در رتبه دوم قرار دارد. نزاع و درگیری در رتبه سوم با ۷۸۲ مورد و مزاحمت در رتبه چهارم و آخر با تعداد ۵۶۰ مورد

تشکیل پرونده قرار دارند.

در بررسی هدف فرعی سوم تحقیق که با عنوان بررسی دسته‌بندی ویژگی‌های فضاهای بی دفاع یا جرم خیز بر حسب نوع رفتارهای خشونت‌آمیز مطرح شده بود، بر اساس اطلاعات گردآوری شده و تحلیل آن‌ها، دسته‌بندی ویژگی‌های فضاهای بی دفاع یا جرم خیز بر حسب نوع رفتارهای خشونت‌آمیز به شرح جدول زیر می‌باشد.

ردیف	ویژگی‌های فیزیکی	رفتار خشونت‌آمیز	ویژگی‌های اجتماعی	رفتار خشونت‌آمیز
۱	ساختمان‌های مخروبه	نزاع و درگیری - کیف‌قاپی - سرقت - مزاحمت	وجود ازدحام جمعیت	نزاع و درگیری - سرقت
۲	ساختمان‌های نیمه‌کاره	نزاع و درگیری - سرقت	شلوغ بودن	نزاع و درگیری - سرقت
۳	رؤیت بصری محدودشده	کیف‌قاپی - سرقت - مزاحمت	خلوت بودن	نزاع و درگیری - کیف‌قاپی - مزاحمت
۴	بی‌نظمی فیزیکی	سرقت	کم بودن قابلیت‌های نظارت و کنترل از سوی مردم	نزاع و درگیری - کیف‌قاپی - سرقت - مزاحمت
۵	فرصت‌های نظارت و کنترل محدود	کیف‌قاپی - سرقت	کمی ارتباط مردم با فضا	کیف‌قاپی
۶	کُنج و گوشه	نزاع و درگیری - کیف‌قاپی - سرقت - مزاحمت	خالی بودن از حضور انسان	کیف‌قاپی - مزاحمت
۷	پیچ‌وخم	نزاع و درگیری - مزاحمت	نبود مستمر افراد	کیف‌قاپی - مزاحمت
۸	محاط بودگی و محصوریت	نزاع و درگیری	نبود مأمور انتظامی	نزاع و درگیری - کیف‌قاپی - سرقت

ردیف	ویژگی‌های فیزیکی	رفتار خشونت‌آمیز	ویژگی‌های اجتماعی	رفتار خشونت‌آمیز
				مزاحمت
۹	مجاورت با فضاهای نمایان	نزاع و درگیری	تراکم فعالیت‌ها	نزاع و درگیری - سرقت
۱۰	تراکم ساختمانی	مزاحمت	بی‌نظمی فعلیتی	نزاع و درگیری - کیفیت‌قاپی - سرقت - مزاحمت
۱۱	کم بودن ساختمان	نزاع و درگیری - کیفیت‌قاپی - سرقت	وجود مراکز خرید (بازارچه) شهرداری	نزاع و درگیری - کیفیت‌قاپی - سرقت
۱۲	نداشتن مرز و محدوده مشخص	کیف‌قاپی	وجود مدارس	مزاحمت
۱۳	توالی و امتداد	کیف‌قاپی - سرقت - مزاحمت	وجود دانشگاه‌ها	سرقت - مزاحمت
۱۴	نقاط فرورفته و برآمده	نزاع و درگیری - مزاحمت	وجود مراکز درمانی	نزاع و درگیری
۱۵	کمبود و فقدان نور و روشنایی	نزاع و درگیری - کیفیت‌قاپی - سرقت - مزاحمت	وجود سازمان‌های دولتی (مرکزی) و بانک‌ها	سرقت
۱۶	نداشتن علائم و تابلوهای شناسایی	کیف‌قاپی - سرقت - مزاحمت	وجود پارک و شهربازی	نزاع و درگیری - کیفیت‌قاپی - سرقت - مزاحمت
۱۷	تناسب ضعیف فیزیکی	کیف‌قاپی - مزاحمت	وجود ورزشگاه و باشگاه‌های ورزشی	نزاع و درگیری - مزاحمت
۱۸	عدم تفکیک فضای عمومی و خصوصی	سرقت - مزاحمت	وجود مترو	نزاع و درگیری - کیفیت‌قاپی - سرقت
۱۹	ضعیف بودن ارتباط با فضاهای مجاور	نزاع و درگیری - کیفیت‌قاپی - سرقت - مزاحمت	وجود ایستگاه‌های اتوبوس	نزاع و درگیری - کیفیت‌قاپی - سرقت
۲۰	متروکه بودن	نزاع و درگیری -	وجود ایستگاه‌های	نزاع و درگیری -

ردیف	ویژگی های فیزیکی	رفتار خشونت آمیز	ویژگی های اجتماعی	رفتار خشونت آمیز
		کیف قاپی - مزاحمت	تاکی	کیف قاپی - سرقت - مزاحمت

بر اساس آنچه در جدول مشاهده می شود اکثر فضاها به تفکیک نوع خشونت غالب، اغلب دارای ویژگی های مشترک هستند، اما در چندین مورد نیز دارای تفاوت هستند. در این رابطه می توان گفت:

بی نظمی فیزیکی از ویژگی هایی می باشد که فضاهای دارای سرقت را از دیگر فضاها تفکیک می کند.

تراکم ساختمانی از ویژگی هایی می باشد که فضاهای دارای مزاحمت را از دیگر فضاها تفکیک می کند. نداشتن مرز و محدوده مشخص از ویژگی هایی می باشد که فضاهای دارای کیف قاپی را از دیگر فضاها تفکیک می کند. محاط بودگی، محصوریت و مجاورت با فضاهای نمایان از ویژگی هایی می باشد که فضاهای دارای نزاع و درگیری را از دیگر فضاها تفکیک می کند. وجود سازمان های دولتی (مرکزی) و بانک ها از ویژگی هایی می باشد که فضاهای دارای سرقت را از دیگر فضاها تفکیک می کند. وجود مدارس از ویژگی هایی می باشد که فضاهای دارای مزاحمت را از دیگر فضاها تفکیک می کند. وجود مراکز درمانی از ویژگی هایی می باشد که فضاهای دارای نزاع و درگیری را از دیگر فضاها تفکیک می کند. کمی ارتباط مردم با فضا از ویژگی هایی می باشد که فضاهای دارای کیف قاپی را از دیگر فضاها تفکیک می کند.

در نتیجه نهایی تحقیق می توان گفت: فضاهای بی دفاع شهری دارای ویژگی های متعددی هستند که آن ها را بی دفاع می کنند.

مشاهده عوامل اصلی در زمینه ویژگی های فیزیکی و اجتماعی نشان می دهد که ۱۰ عامل عمومی، ۸ عامل نیمه عمومی، ۱۱ عامل نیمه اختصاصی و ۹ عامل نیز اختصاصی هستند. بر این اساس عوامل نیمه اختصاصی بیشترین تعداد عوامل اصلی را تشکیل

می‌دهند و عوامل عمومی و اختصاصی نیز در رده‌های بعدی قرار دارند. مقایسه عوامل عمومی بر اساس فضاهای فیزیکی و اجتماعی نشان می‌دهد که از میان ۱۰ عامل پنج عامل متعلق به دسته فیزیکی بوده، پنج عامل نیز اجتماعی هستند. همچنین، مقایسه عوامل نیمه‌عمومی نیز نشان می‌دهد که از میان هشت عامل، چهار عامل اجتماعی و چهار عامل فیزیکی هستند که عوامل برابر هستند. مقایسه ۱۱ عامل نیمه‌اختصاصی نشان می‌دهد که شش عامل فیزیکی و پنج عامل اجتماعی هستند. همچنین مقایسه ۱۰ عامل اختصاصی نشان می‌دهد که پنج عامل فیزیکی و چهار عامل اجتماعی هستند. این امر نشان‌دهنده آن است که ویژگی فیزیکی فضاهای بی‌دفاع با یکدیگر متفاوت بوده، اکثر عوامل فیزیکی مختص فضای خاصی هستند و فضاها از نظر فیزیکی با یکدیگر متفاوت‌اند. در این دسته‌بندی، عامل‌های نیمه‌اختصاصی در مجموع و بدون توجه به نوع خشونت، تأثیر و نقش بیشتری نسبت به دیگر عوامل در بی‌دفاع کردن فضاها برای وقوع خشونت دارند و عامل‌های عمومی نیز در مجموع نقش و تأثیر بیشتری نسبت به عامل‌های نیمه‌عمومی و اختصاصی و نقش و تأثیر کمتری نسبت به عامل‌های نیمه‌اختصاصی در بی‌دفاع کردن فضاها دارند. همچنین عوامل عمومی با توجه به نوع خشونت دارای تأثیر و نقش چندانی نیستند. به بیانی دیگر، فضاها را مستعد نوع خاصی از خشونت نمی‌کنند، بلکه فضاها را «بدون توجه به نوع خشونت» بی‌دفاع می‌کنند. همچنین، عوامل نیمه‌عمومی نیز در سطح و شدت کمتر مانند عوامل عمومی عمل می‌کنند، اما عوامل اختصاصی دارای نقش و تأثیر زیادی در بی‌دفاع کردن فضاها «نسبت به نوع خاصی از خشونت» هستند و فضاها را بیشتر از آنکه فقط مستعد خشونت سازند، مستعد «نوع خاصی از خشونت» می‌سازند و موجب تفاوت نوع خشونت‌های حادث‌شده در فضاهای مختلف می‌شوند. همچنین، عوامل نیمه‌اختصاصی نیز در سطح و شدت کمتر، مانند عوامل اختصاصی عمل می‌کنند؛ بنابراین، عوامل عمومی و نیمه‌عمومی اصلی «شدت‌دهنده» به بی‌دفاع بودن فضاها هستند و عوامل نیمه‌اختصاصی و اختصاصی اصلی «جهت‌دهنده» به بی‌دفاع شدن فضاها به نوع خاصی از خشونت هستند. به تفکیک

رفتارهای خشونت‌آمیز نیز می‌توان عنوان نمود که: فضاهای دارای سرقت، ده عامل اصلی دارند که از میان آن‌ها پنج عامل فیزیکی و پنج عامل اجتماعی هستند، همان‌طور که مشاهده می‌شود، عوامل اصلی فیزیکی در فضاهای دارای سرقت، مساوی با عوامل اجتماعی می‌باشند که این نشان‌دهنده آن است که وقوع سرقت ضمن نیاز به ویژگی فیزیکی فضای بی‌دفاع به ویژگی اجتماعی این فضاها نیز نیاز دارد و این عوامل با همدیگر در مُستعد کردن فضاها برای وقوع سرقت نقش دارند. فضاهای دارای کیف‌قاپی، هفت عامل اصلی دارند که از میان آن‌ها چهار عامل فیزیکی و سه عامل اجتماعی هستند. همان‌طور که مشاهده می‌شود، عوامل اصلی فیزیکی در فضاهای دارای کیف‌قاپی، بیشتر از عوامل اجتماعی می‌باشند که این نشان‌دهنده آن است که وقوع کیف‌قاپی ضمن نیاز به ویژگی اجتماعی فضای بی‌دفاع به ویژگی فیزیکی این فضاها بیشتر نیاز دارد و این عوامل فیزیکی در مُستعد کردن فضاها برای وقوع کیف‌قاپی نقش مؤثری دارند.

فضاهای دارای مزاحمت، نُه عامل اصلی دارند که از میان آن‌ها پنج عامل فیزیکی و چهار عامل اجتماعی هستند، همان‌طور که مشاهده می‌شود، عوامل اصلی فیزیکی در فضاهای دارای مزاحمت، بیشتر از عوامل اجتماعی می‌باشند که این نشان‌دهنده آن است که وقوع مزاحمت ضمن نیاز به ویژگی اجتماعی فضای بی‌دفاع به ویژگی فیزیکی این فضاها بیشتر نیاز دارد و این عوامل فیزیکی در مُستعد کردن فضاها برای وقوع مزاحمت نقش مؤثری دارند. فضاهای دارای نزاع و درگیری، ۱۲ عامل اصلی دارند که از میان آن‌ها چهار عامل فیزیکی و هشت عامل اجتماعی هستند. همان‌طور که مشاهده می‌شود، عوامل اصلی اجتماعی در فضاهای دارای نزاع و درگیری، بیشتر از عوامل فیزیکی می‌باشند که این نشان‌دهنده آن است که وقوع نزاع و درگیری ضمن نیاز به ویژگی فیزیکی فضای بی‌دفاع به ویژگی و شرایط اجتماعی این فضاها بیشتر نیاز دارد و این عوامل اجتماعی در مُستعد کردن فضاها برای وقوع نزاع و درگیری نقش مؤثری دارند.

طبق یافته‌های به‌دست‌آمده می‌توان گفت که در بی‌دفاع شدن فضاهای شهری هر دو بُعد فیزیکی و اجتماعی فضاهای شهری مؤثرند و نظریاتی که تنها بر یک بُعد از

ویژگی‌های فضاهای بی‌دفاع برای کنترل خشونت توجه کرده‌اند (چه فیزیکی، چه اجتماعی) نمی‌توانند کلیت فضاهای بی‌دفاع را به‌طور متناسب نشان، داده و سبب کاهش خشونت شوند؛ بنابراین، نظریاتی که بر هر دو بُعد توجه کرده‌اند، کلیت فضاهای بی‌دفاع را بهتر نشان می‌دهند. از سوی دیگر، نظریات تک‌بعدی نیز تنها با توجه به نوع خشونت می‌توانند مورد توجه قرار گیرند. در بی‌دفاع شدن فضاها هر دو بُعد تأثیر دارند، اما در مقام مقایسه با توجه به نتایج به‌دست‌آمده برحسب نوع خشونت‌های بررسی‌شده، عوامل اجتماعی بیشتر از عوامل فیزیکی فضاها را برای وقوع مزاحمت بی‌دفاع می‌کنند. همچنین، عوامل اجتماعی نقش بیشتری در مُستعد کردن فضاها برای وقوع کیف‌قاپی و نزاع و درگیری دارند، اما عوامل فیزیکی نقش بیشتری در مُستعد کردن فضاها برای وقوع سرقت دارند؛ بنابراین، راهکارهای معطوف به کاهش خشونت از طریق طراحی شهری باید بر هر دو بُعد فیزیکی و اجتماعی فضاها، به‌طور هم‌زمان توجه کند تا بتواند بیشترین تأثیر را بر کاهش خشونت و جرائم از طریق طراحی شهری و مداخله در محیط اطراف بگذارد.

۹. پیشنهادات

۱- ویژگی‌های فیزیکی و اجتماعی فضاهای بی‌دفاع شهری به شهرداری‌های مناطق جرم‌خیز ارسال تا نسبت به رفع این فضاهای بی‌دفاع به‌منظور کاهش جرائم در این نقاط اقدام گردد.

۲- ویژگی‌های فیزیکی و اجتماعی احصاء‌شده فضاهای بی‌دفاع در شهر تهران به نیروی انتظامی و کلانتری‌های مناطق مربوطه ارسال تا نسبت به تأمین بیشتر و حفاظت مناسب‌تر با استفاده از افزایش نیروها، دوربین‌ها و افزایش گشت‌زنی‌ها برای کاهش جرائم و رفتارهای خشونت‌آمیز مانند سرقت، نزاع و درگیری، مزاحمت و کیف‌قاپی اقدام نمایند.

۳- راهکارهای معطوف به کاهش خشونت از طریق طراحی شهری بر بعد فیزیکی فضاها توجه کند تا بتواند بیشترین تأثیر را بر کاهش خشونت و جرائم از طریق طراحی شهری و مداخله در محیط اطراف بگذارد.

۴. شهرداری شهر تهران نسبت به انجام طرح‌های اصلاحی نسبت به رفع مشکلات فضاهای بی‌دفاع شهری مستعدکننده رخداد جرم و خارج ساختن آن‌ها از فضای بی‌دفاع به فضای قابل دفاع اقدام نماید.

۵. صداوسیما نسبت به تدوین و پخش برنامه‌های مستند و تبلیغات تلویزیونی برای آموزش مهارت‌های زندگی به مردم و شناخت بیشتر مردم جامعه نسبت به خطرهای موجود در فضاهای بی‌دفاع شهری و دقت بیشتر در حضور در این فضاها اقدام کند.

۶. کارگاه‌ها و برنامه‌های آگاه‌سازی توسط نیروی انتظامی در مدارس، دانشگاه‌ها و سراهای محله برای شناخت بیشتر راه‌کارهای مقابله با سرقت، کیف‌قاپی، نزاع و درگیری و مزاحمت به صورت مدون برگزار گردد.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- افتخاری، علی، (۱۳۷۹)، فضاهای بی‌دفاع شهری و امنیت اجتماعی، تهران، نظر زعیم.
- بحرینی، حسین، (۱۳۸۶)، معنی و سازگاری در طراحی شهری، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- پودراتچی، مصطفی، (۱۳۹۱)، فضاهای بدون دفاع، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.
- جیکوبز، جین، (۱۳۹۰)، مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی، ترجمه: حمیدرضا پارسی و آرزو افلاطونی، تهران.
- قلیچ، مرتضی؛ عماری، حسن، (۱۳۹۲)، درآمدی بر فضاهای بی‌دفاع شهری، چاپ اول، تهران، نشر تیسرا.
- کرلینجر، فرد، (۱۳۸۳)، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران، انتشارات زعیم.
- لنگ، جان، (۱۳۸۳)، آفرینش نظریه معماری، ترجمه: علیرضا عینی‌فر، چاپ سوم، تهران، نشر دانشگاه تهران.
- محسنی تبریزی، علیرضا؛ قهرمانی، سهراب، (۱۳۹۰)، فضاهای بی‌دفاع شهری و خشونت (مطالعه موردی فضاهای بی‌دفاع شهر تهران)، تهران، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، دوره ۲۲، شماره ۴.
- میرحسینی، زهرا، (۱۳۸۷)، بررسی جامعه‌شناختی علل و عوامل مؤثر بر ترس از جرم در میان زنان شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
- مرتضوی، شهرناز، (۱۳۸۰)، روانشناسی محیط، چاپ دوم، تهران، انتشارات بهشتی.
- فلیک، یو، (۱۳۸۲)، درآمدی بر پژوهش‌های کیفی در علوم انسانی، ترجمه: عبدالرسول

جمشیدیان، سید علی سیادت و رضا علی نوروزی، نشر سماء قلم.

- نجیبی ربیعی، مریم، (۱۳۸۵)، زنان و ترس از جرم در فضاهای شهری در شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دفتر امور زنان وزارت کشور.
- نایی، هوشنگ؛ سروسستانی، صدیق، (۱۳۹۰)، نقش فضاهای بی‌دفاع شهری در رفتارهای خشونت‌آمیز، فصلنامه دانش انتظامی، دوره ۱۳، شماره ۱.

ب. منابع انگلیسی

- Newman, Oscar. (1993). Creating Defensible Space. u. s. Department of housing and urban development.
- Cozens, P. Hillier, D & Prescott. (2002), Defensible space, Community safety, the British city and the Active Citizen: Penetrating the Criminal Mind. Crime Prevention and Community safety: An Introduction Journal. Pp: 7-21.